

Jancsó E. Katalin

HELY- ÉS TÁPLÁLKOZÁSTÖRTÉNETI ADATOK KÉZDIVÁSÁRHELY VÁROSI MALMÁNAK 18. SZÁZADI SZÁMADÁSKÖNYVEIBEN

A malomirodalom, más szóval a molinológia kutatástörténetének gazdag irodalmában kevés szó esik a városi malmokról, mert legtöbbjüket királyi kegyként földesurak vagy egyházak birtokolták.¹ E szerkezeteket több szempontból is szokás vizsgálni, mint például gazdaság-, építkezés-, technika- és társadalomtörténeti, de a táplálkozástörténeti kutatások is forrásként tekinthetnek az utánuk fennmaradt dokumentumokra. Habár technikatörténeti megközelítésük a gyakoribb, de hagyományosan táplálkozástörténeti szempontok vezették a néprajzosokat a téma kutatására, amint Siska József is megállapítja: „Tudománytörténeti szempontból sem érdektelen, hogy a magyar népi kultúra korábbi szintézise a malmok működését a táplálkozás témakörén belül tárgyalta.”² Jelen írásom ezen szempont érintőleges bemutatása mellett a kézdivásárhelyi helytörténeti adatok kiemelésére összpontosít. A forrásban fellelhető gazdag technikatörténeti adatanyag feldolgozása a témakör szakértőire marad.

A gabonát az élet feltételének tekintették, ezért kiemelt fontossággal bírt, követhetőséggel a malom közéleti szerepe is számottevő volt. Az őrletés hozsadalmas folyamata alatt itt gyűltek össze és hányták-vetették meg a település és a világ dolgait. Innen ered a *malom alatt* kifejezés.³ A malmokkal kapcsolatos részletesebb források a 17. századtól szaporodnak meg, de korábban is gyakran szerepelnek peres ügyekben és hagyatékokban. Többféle malomtípus ismeretes, a kézimalomtól kezdve a száraz-, szél-, és vízimalmokig, de a technika fejlődésével ezek is tovább alakultak mentek keresztül, például kőtörő, olajpréselő és ványoló, papírkészítő változatok is létrejöttek. Ám századokon keresztül legfontosabb a gabonaőrletés volt, ezért főként a vízimalmok jelentették ezeknek az építményeknek a legfejlettebb és fejlődőképes formáját. „A malom nagy jövedelme-

zősége miatt az értékes vagyontárgyak sorába tartozott. A korai századokban nem volt szokás eladni, inkább csak a bérletét adták-vették, a tulajdonjogot a földesurak fenntartották maguknak. A malom bére nemcsak pénz, hanem termény is volt, amelyben a molnársággal kapcsolatos mellékfoglalkozások jutottak kifejezésre. Pl. a hal, a malom porán hizlalt sertés, baromfi, borjú. Különlétele lisztek, cipők, kalácsok adása is szokásban volt.”⁴

A magyar molinológiai irodalom

A téma első szakmai igényű tanulmányaként Takáts Sándornak *A magyar malom*⁵ című írását tekintjük, amely a *Századok* folyóiratban jelent meg, 1907-ben. Lambrecht Kálmántól *A malmok könyve* 1915-ből⁶ hivatkozási pontot jelent a technikatörténet szempontjából. Frecskói János⁷ a *Mesterségek szótára* című művében a malomipar szakszavai mellett a kétnyelvű szótárával is jó segítséget nyújt a kutatóknak. A már nem létező malmok nyomainak megtalálásában segít a K. Németh András és Máté Gábor szerzőpáros módszertani útmutatója.⁸

Erdély vonatkozásában főként Jekelfalussy József munkássága/szakupolitikája kiemelendő, aki 1885- és 1896-ban⁹ nemcsak az akkori Magyarország területéről teszi közzé a létező malmok helyzetét, hanem arra is választ keres, hogy a kérdőívet kitöltők szerint mikor keletkezettek, milyen hajdani malmokat ismernek még? Jelentősek a 19. századi malomipar közgazdasági lehetőségeit elemző Kozma Ferenc adatai.¹⁰

Az erdélyi kutatók közül Tarisznyás Márton¹¹ nevéhez köthetjük a Gyergyó környéki malomvilág feltárását, aki ezzel főként a székelyföldi tanulmányoknak nyitott utat. A későbbiekben Osváth Gábor Dániel, Pongrácz Pál és Márton László erdélyi malmokról szóló munkái¹² emelkednek ki, így nekik köszönhetően főként a székelyföldi malmok történe-

¹ SISKA József 2006, 494.

² SISKA József 1986, 158.

³ RAPAICS Raymund 2006, 495.

⁴ VAJKAI Zsófia 1983, 350. (TAKÁTS Sándor 1907, 122. alapján.)

⁵ TAKÁTS Sándor 1907.

⁶ LAMBRECHT Kálmán 1915.

⁷ FRECSKAY János 1912.

⁸ K. NÉMETH András – MÁTÉ Gábor 2014, 47–68.

⁹ MM 1894.

¹⁰ KOZMA Ferenc 1879, 470.

¹¹ TARISZNYÁS Márton 1982, 105–146.

¹² OSVÁTH Gábor Dániel 2011; PONGRÁCZ Pál 1957; Uő 1967; MÁRTON László 2003.

téről rendelkezünk újabb adatokkal. Kuriózumként és technikátörténeti műként érdemes megemlíteni Rhédei Ferenc 1824-ben kiadott leírását, amelyben saját találmányát ismerteti a korra jellemző hosszú címmel: *Új találmány mellyel a malmokban a gabonából a vám, magától igazságosan válik külön a tulajdonos zárja alá. Némely a malmok körül tehető Jobbítások, s azokat illető jegyzésekkel. G. Rhédei Ferentz által.*¹³ A Kolozsvári Egyetemi Könyvtárban őrzött példánynak külön értéke egy beleragasztott pótlap, amelynek két oldalán kézi tervrajzzal a tárgyalt újítást „*Guberniális Cancellista Altorjai Mike Sándor Barátnak*” ajánlja 1836-ban. Az eddig kiemelt tanulmányok főként építészeti, vízügyi, gazdasági vonatkozásaikban elemzik a malmokat, de mint társadalmi intézményt kevésbé.

A jelen munka tárgyát képező kézdivásárhelyi malombíra-számadások¹⁴ a fent említett szempontok mellett gazdag helytörténeti és táplálkozástörténeti vonatkozásokat is tartalmaznak. Az anyagból kibontakozó kép egy körültekintően gazdálkodó, élénk kereskedelmi élettel rendelkező 18. századi közösség hétköznapjairól szolgál adatokat. Összecseng Pál-Antal Sándor megállapításával: „*Városi jellegűnek csak Kézdivásárhely tekinthető, ahol a »privilegiális«, vagyis polgárjoggal rendelkezők mellett alig található más társadalmi réteghez tartozó lakos. Itt csak az 1713. évi összeírás jelez jelentős számú kóborló, illetve nincstelen (18 és 14) személyt, és 1722-re ezek is eltűnnek onnan. Feltételezzük, hogy ekkor már a városlakók sorait gyarapítják, vagy, nem rendelkezvén állandó lakhellyel, továbbállnak.*”¹⁵

**„Ha molnár olá leszen
(a minthogy többin az is)”**

A városi malmokról kevés adattal rendelkezünk, mivel – ismételjük meg – elsősorban földesurak, egyházak birtokolták.¹⁶ Kézdivásárhely esetében viszont sejtéseink szerint a létező itteni többi malom¹⁷ mellett a városi malom nemcsak a gabonanemű őrlésére szolgált, hanem a városvezetésnek biztosított gazdasági hátteret. Nemcsak az őrlési vámból származott jövedelem, hanem a malombírák által nyilvántartott és irányított városi kereskedés hasz-

na gyanánt is. Az itteni bevételből fedezték a városi munkálatokért járó béreket, a város alkalmazásában levő személyek járandóságát, az alkalmi ellenszolgáltatásokat, a vendégek, átutazók és kitüntetettek ajándékainak a beszerzését. Osváth Gábor Dániel írja, hogy „*Háromszéken tudomásom szerint az első malomra való utalás Sárfalvára vonatkozik (ma Kézdivásárhely része), ebben említik, hogy Csomortányi István... kinek roppant kiterjedésű uradalmi, malmai és halastói voltak, ő vezette le 1315-ben a ma is meglevő malomárkot a Feketeügyből.*”¹⁸

A malom pontos helyét nem ismerjük, de egy 1602-ben kelt adománylevélben a következő helymeghatározás olvasható: „*En Tharnoczi Sebestyén Kézdi Szent léleki Adom tutára mindeneknek az kik[e]t illik ez jelen való levelemn[e]k rendiben Attam én az Kézdi V[ásár]helyiek[ne]k mind közönséges keritem egy malom helyet az én saját jószágomból minden hasznával egyetemben mely vagon Fejér Vármegyében Szent Léleki határban Kászon vizin a Boloke[?] Szegin alól; egy felől az Sárfalva felől által az vízen az ország uttya és tornya és határán a Szegelet[ne]k, a város felől peniglen a Rác Ghergely tanorokja kit mostan bír is a Szent Léleki tötés földek limitálják alól pedig a Borbej János vicinussa. Adtam ily conditioval és okkal örök örökben fiútól fiúra maradékról maradékra... hogy ha valaki meg akarná háborítani róla a felyel meg nevezett Kézdi Vásárhelyieket én mindenek lések és meg mentem ebben a dologban fogva.*”¹⁹

A helymeghatározáshoz közelebb visznek a malombírák számadáskönyvében bejegyzettek is. Ebben több alkalommal szerepel a *Két árok köze* megnevezés, amelyet a Pesty Frigyes-féle helynévgyűjtemény is említi: „*A két árok köze, lápos és vizenyős hely, amely az Egres nevű szántók alatt nyúlik el, neve a vizek időnkénti lecsapolására időnként tett árkolásoktól van.*”²⁰

Az említett városkönyv a városi tisztségviselők felesketésének szövegei közt figyelemre méltó adattal szolgál a molnárok nemzetiségét illetően. „*Ha molnár olá leszen (a minthogy többin az is) így kell megesketni amíg az hitit egy crutson el mongya arra téven a kezit.*”²¹ Az eskü hallás szerint románul kezdődik, majd magyarul így folytatódik: „*K. Vásárhelly Városának Malmában hívséges molnár lések: a városn[a]k elöl járó tiszteit engedelmessigel meg betsülöm, szavokot*

¹³ RHÉDEI Ferenc 1824, 30.

¹⁴ SÁL, Fond 20, Inv. 9, nr. 35–36.

¹⁵ PÁL-ANTAL Sándor 2009, 296.

¹⁶ SISKA József 2006, 494.

¹⁷ „*Némely civiseink és lakosaink malmot erigálván magok hasznokra a város közönséges malmának a kárára...*” (SÁL, Fond 20, Inv. 4, nr. 19, 19.)

¹⁸ OSVÁTH Gábor Dániel 1999, 225. (BALÁZS György 1995 alapján.) Benkő József is megemlíti, hogy „[a] város birtokában

van egy háromköves forgó malom, amely évente kb. 150 forintot hoz; egy másik malom a Barabás úré, és ez, amint elpanaszolják, sok bajt okoz a közmalomnak, mert igen gyakran árvizet idéz elő.” (BENKŐ József 2014, 603.)

¹⁹ *Copia Leterum in Originalium de Molendino oppidi Kézdi Vásárhely. Anno DM 1602. 17. Die Augusti.* (SÁL, Fond 20, Inv. 4, nr. 19, 342.)

²⁰ PESTY Frigyes 2012, 75.

²¹ SÁL, Fond 20, Inv. 4, nr. 19, 96.

meg fogadom, minden jó dolgok[o]n a két malomuraim-
n[a]k szavakat meg hallgatom, a malomra, ehhez tartozó
gátakra, vas és fa eszközeit és mindennemű eszközeire
gondot viselek, fa eszközeit [?]ben való fáit el nem ége-
tem, a vámot igazán és igazsággal meg veszem, többet
a rendes vámnál nem vetetek, kedvért, barátságért, aján-
dékért és szükös embereknek ij gazdákn[a]k bérét el nem
vészem, a vámról mindenek felett mint magam javaimra
szorgalmasan gondot viselek azt őrzöm, s oltalmazom,
abból tiszteim és malom bírám hírek nélkül semmit el
nem vészek másokkal is el nem vétetek, a városi igaz la-
kosokat érdemük szerint meg becsülöm senkin[e]k bossz-
szájára és kárára nem járok. Isten engem úgy segéljen és
Lelkem idvességit úgy adgya.²²

Részletes elszámolás

A malombírák feljegyzései két aktacsomóban ma-
radtak fent, az 1733–1754, valamint az 1755–1785
periódusokra osztva, összesen 470, kettésével számo-
zott lapon. Az első iratcsomó az 1733. esztendővel
kezdődik, de az első években nap, hó és esetenként
az évek közt sincsen jelezve a határvonal. Az első év
a malom jövedelmiből való költésről megnevezéssel in-
dul. A kiadásokat folytonos sorokban, a különböző
kiadási tételeket egymást követően sorolják fel, amint
a következő részletben szemléltetem: „Ugyan vörös
hust, 12 pénz árát Tehenhust 18 pénz arrat Vettünk
6 köből szenet város számára 9 penzivel arra 54 pénz.
Ugjan oda egy napon Canczellisták és Tiszteletes Uram
számára 9 poltrára hús. Ugjan Canczelláristáknak eged
bort 2 poltra, turó 2 poltra, bor 3 ejtel 18 poltra, ug-
jan oda. Ugjan Tiszteletes Uram számára hus 14 poltra
egy szerre. Ser 9 pénz 3... Feletetőknek Dombi uram
számára szalona 6 pénz aka vita 9 pénz. Kömivesek[ne]
k eged bor 9 pénz, malom szükségire vettünk 3 szál
deszkát arra heted fél susták. Tamás Czigánnak etire
itára 9 pénz... a Generalis postájá[na]k egy poltra eged
bor költségre 12 pénz... aka vita Bíró Uram házához
város számára mikor mentenek Tiszt Uramék nemes
emberekkel hus 16 pénz... Hinto kenni 6 pénz arra
hájt... Csiszár István Uramni vettünk egy font szalon-
nát 12 penzen mikor Szász Uram[na]k főzetett. Az új
garatokra a malomban vettünk 2 pár Bocskor Szíjjat
csengettyüre 6 polturán. Két árok között takaráskor költ
serre turora kenyerre 18 pénz. Faragok[na]k a Bástyára
költ kenyerre turora serre 30 pénz. Vettünk a Malomra
ezer sendely szeget 54 penzen... Jantso Simon Uram
Generalis it jártakor a szakáts aszszonyinak vit más fél
poltura eged bort melyet meg fizettem... Ugjan oda
más hetre Fejer Samuel Uram mint hog Kepe Szedes

volt 20 polturat husra vörös husra 8 penzt. Pap Uram-
nak 1 veka tiszta buzat süttettünk kepe szedeskor arra
60 penz. Turo leveshez puliszkához költ 9 penz... Ma-
lombeli istálló leceztetés és fedéskor hogj farattan haza
jöttek tiszt Uramék attunk 2 ejtel bort arra 30 penz.
Fizettünk notarius Uramnak Püspök Uramhoz való já-
rásáért flo. 3 denárt. Mikor a makkos pásztorok a város
sertésit fel fogatták áldomás 1 kupa bor arra 15 penz.
Aporné Önagyása felettetésekor fizettünk kenyeret dé-
nár 6... Az adó penz iránt akki a levelet hozta brassó-
ból attunk egy ejtel bort arra egy susták... Orda költ
6 penz arra... mézes pogátsa ajándékba... Tiszteletes
papunk házasulásakor attunk egy köből tiszta buzát la-
kodalmára arra 18 susták penz fizettem talp bőrre a vá-
ros szolgálja csizmája ala... Gombkötő Györgyné Sus-
tákat kitarított a gabona árából mézes pogátsáért adott
volt ajándékban vittek mikor a penzt Vidombákra vit-
ték... Az orás mesternek attam közből tiszta buzát Bíró
Uram parancsolatjából ennek arra forint penz... level
hányáskor ejtel bor susták. Város szolgálja szüriért...
Mikor a Generalis farsangba jött volna Csikból az elől
járó Rátz[o]k turo kenyerek ser mez penz... Mikor Biro
Uram Directorhoz ment attam akkor 2 mézes pogátsa-
kért 6 poltrát, Director Uramtól való hazajövéskor tiszt
Uramek[na]k egy ejtel bor 15 penz... eddig való költés
125 forint mely az o esztendőben költ el.²³

„Ugyam akkor ment el kürtő kalácsra pereczre
egy véka tiszta liszt”

Az 1734-es esztendő kezdetét nem jelölik meg,
de az elejét sejtjük a megemlített eseményből: „Mi-
kor a Generalis farsangba jött volna Csikból az elől járó
Rátz[o]k turo kenyerek ser mez 12 penz” bejegyzés tá-
jékoztat. Megtudjuk, hogy törvény napján a tanács
számára kenyeret adtak, az úr íródeákjának meg egy
ejtel bort a bíró házához, majd: „Nagyne[na]k fizet-
tünk 4 susta bor 4 fertaly aka vitáért és pogátsáért me-
lyet Bíró Uram vitetett maga házához. Szabados vitte.
Volt város csürjét zsindeleztették... Vettünk ugja 48
penzert szenet város számára. Mikor Biro Uram a csi-
ki várban vittek az adopenzt... Husvetra a Czigan[o]
k[na]k es a város szolgálja[na]k 2 veka tiszta búza ennek
ára 120 penz.” Május 29-én a malombírák a szenátor
urak előtt az előző évi kiadásokról „számot adának és
semmiből adósság nem maradék.”

1735-ben a város kertjében gazdálkodtak, ter-
mesztettek zabot a búza mellett. Lehet, hogy három-
szor étkeztek, de az ebéd, dél és vacsora alkalmak
felsorolása nem feltétlenül bizonyíték:²⁴ „A meste-
rembereknek vettünk kenyeret, túrót, sert, ebédre, délre,

²² Uo., 97–98.

²³ SÁL, Fond 20, Inv. 9, nr. 35, 1–9. (Az idézet betűhív formában.)

²⁴ Megjegyzés: Apor Péterre hivatkozva, Kisbán Eszter úgy tartja,

hogy az Apor által emlegetett, francia mintára való étkezés (a tíz
órai ebéd délidőre való eltolódásának) meglete nem igazolható
még e korban. (KISBÁN Eszter 1997, 9–24, 234.)

vacsorára.” A későbbi felsorolásoknál megjelenik az élelmiszerek közt a hal meg a peccsenye is, de ez utóbbit még elég ritkán emlegetik, és eleinte csak ajándéknak vagy a magas rangú személyek étkeztetésére szánják – később egyre gyakoribbá válik a köznép megjutalmazásaként is. Az öltözködéssel kapcsolatban a szabadosnak²⁵ vásárolnak fekete szűrt, süveget és ködmönt, egy pár borjú bőrcsizmát. „*Hetfőn mikor Szocsoni István Uram számot adott vegkeppen költöttünk akkor kenyere, borra, halra, vizára, serre... Ugyam akkor ment el kürtő kalácsra pereczre egy véka tiszta liszt. D. 36.*” Ez az adat két szempontból is érdekes. A kürtőskalács első székelyföldi említése 1723-ból származik, amikor is Ferattiné Kálnoki Ágnes levelében megkéri testvérét, Apor Péternét, hogy tanítsa meg kürtőt sütni a moldvai fejedelemszöveg inasát.²⁶ Tehát a jelen adat szerint 12 évre rá, 1735-ban nemcsak a főúri konyhán, hanem már polgári környezetben is készítettek kürtőskalácsot.

Helytörténeti vonatkozásban további érdekes részletek derülnek ki: „*A törvény fára kik a lajtorját felcsinálták adtunk egy kupa bort.*” A malomgazdálkodáshoz hozzátartozik a sörfőzetés és a disznóhízlálás is. A mai ízlésnek ellentmondóan, ezúttal is találkozhatunk a régiek maitól eltérő szokásával, hogy kedvelték a megrégidett szalonnát: „*Avast hájt vettünk a konyhára.*”

A szövegolvasásban továbbhaladva, megjelenik a számadásokban a félnyers és a sós hal, a törökbúza, borsó, szilva, faolaj, murok, pisztráng meg káposzta is. Mivel az iratok első felében az évszámokat jelző határokat nem mindig tüntették fel, az időbeli tájékozódást ilyen bejegyzések segítik: *levél hányásra, pünkösdre, húsvétra, farsangra, levélhullásra, karácsonyra.* „*Pünkösdre a Szabadosnak egy pár borju bőrcsizmát... A Szakácsoknak süveget.*”

1737-ben a malomszerkezet technikai összetevőiről értesülünk az értük fizetett értékek feltüntetéséből: „*Mikor az alól csapó zsilipet csináltattuk túrórt vettünk D. 24., Kávának cseréfát vettünk. D. 13.*” Élelemről: „*Apor Önagyságának peccsenyét vettek Balog Sámuelről D. 34. Kálnoki Mihály uramni ajándékban vitt bíró uram mezes pogácsát. D. D. 45. Mézes pogácsát vettünk gubernátor számára D. 20. Böjti sokadalomkor az asszony Apor Péterné nagysága volt Varga Mihállnit ebédre akkor költöttünk borra, kenyérré, halra. D. 78. Tamás cigány temetésére attunk egy véka tiszta búzát az ára D. 48... Mikor az adopenzt egbe olvastak a Biro uram hazanal, hozattak 1 kupa Bort.*” Ez évben törökbúzáat termeltek, és több alkalommal

is peccsenyével vendégelték meg Apor uram önagyságát. Megjelenik az ételek sorában a nyelv, a bőrs hús, az oldalas, a disznóláb, a kolbász, a lencse, a sajt, a deszke báránycímer, a kása, a veres májas, a tömlő túró is. „*Az szabadosnak vettek kozokot.*²⁷ *Flo. 3. és szűrt 1 forint D. 44-ért, csizmát 1 forint D. 20-ért... Apor Joseph úrfi, csütörtök nap bejövén a törvényre a székekben, Bíró uramni volt ebéden vörös húst, kolbászt... Vacsorára vettünk borsot, D. 9, a borsóhoz olajat... Másnap a mesterembereknek ebédre s délre vettünk egy fél báránt fejestől D. 23. vacsorán vettünk egy malacgot és bőrs húst D. 29.*” Ha a szolgák étkezésére vásárolnak, leginkább kenyeret, túrórt és sört sorolnak fel.

1738-ból szemelgetve: *A muszkáknak attunk kenyeret... A Generalis konyhájára attunk tejfelt, eczetet... Mikor a halastónál kaszáltattunk az kaszásnak túrórt... A Generalis es trázsa mesterének attunk bort... A muszkáknak attunk kenyeret. Generalis konyhájára attunk tejfelt, eczetet. Mikor a halastónál kaszáltattuk az kaszásoknak túrórt attunk. D. 9., A Generalis marháit hajtottak ide Vásárhelyre az katonának attuk kenyeret, túrórt, sert. D. 9., Kaszát csináltattak a város kertibe.*” Megtudjuk, hogy járt a városban többek közt *Generalis Vadani, Bellikus Komissarius és Csontos Kapitány.* *Mikor a város zabját beszették az inspektoroknak attunk kenyeret, bort, túrórt D. 21... Nyolc fogoly madarat attunk discrecioban az Lejzmannak attunk öt német forintot mely fácsit flo 6// hat magyar forintot. Az tolmácsnak attunk D. 62.*” Érdekes a gombaéttel kapcsolatosan a következő bejegyzés, mivel ritkábban lehet forrásokban találkozni ezzel a nyersanyaggal. A Csíkból feltehetőleg Dobolyba tartó átutazó „*méltóságos gróf Forgács úrnak... peccsenyét, gombát, kolbászt, szalonnát*” vásároltak. Néhány sor után olvashatjuk, hogy „*gróf Forgács uramnak száraz gombát vettünk D. 12.*”, amelyet a bíró vitt el ugyancsak neki ajándékba Dobolyba, majd jutott „*1 nyúl ajándékba a Bellicus Comissarusnak Brassóba*”. A feljegyzésben megjelenik Aporné rokonsága is: „*Mikor bíró uram Ferrati*²⁸ *úrnak a pénzt meg fizette ajándékba vettünk 2 pogácsát D. 12.*” E korban a kézdívásárhelyi városi polgárok jövedelmének jelentős részét a fuvarozás jelentette,²⁹ ezért feltehetőleg a hegyeken át vezető ösvényeken is jól tájékozódtak. Egy ilyen alkalomkor jegyezhetők le: „*Kalauszt kérő huszárnak égettort D. 6.*” Sajnos nem derül ki a feljegyzésekből, hogy miért vendégelték meg vagy éppen itatták azokat, akik a városon átutaztak, rangtól függetlenül, de nyilvánvaló, hogy ezek közt jelentékeny az osztrák tisztokra és közkatonákra való utalás. Vélhetőleg

²⁵ Bérért dolgozó ember. (Lásd: EMSzT, XI, 1019–1025.)

²⁶ HANTZ Péter – POZSONY Ferenc – FÜREDER Balázs 2015, 14.

²⁷ Bundáskabát, a román cojoc megfelelője.

²⁸ Apor Péterné olasz sógora, Constantin Brâncoveanu fejedelem orvosa, vagy annak fia, Ferrati Mátvás.

²⁹ A 19. század elején jóváhagyott városcímer központi figurája a gabonát szállító szekeres alakja.

a jóindulatukat keresve kínálják őket étellel, itallal és ajándékokkal. A városi érdekek közrejátszhattak abban, hogy a városban lakó katonák mellett az itt gyakran megforduló huszár zászlótartóknak és főstrázsamesternek feltűnő rendszerességgel szolgáltattak italt, ételt, ajándék mézespogácsát. „*Aka vitát az útra bor helyett bíró uramnak*”, de más alkalmakkal összevetve úgy tűnik, hogy ritkábban élnek a tömény szeszital ajándékkal, mint a borral: csak különlegesebb alkalmakkor emlegetik. A feljegyzésekben a helybeli magasrangúak közül legtöbbször a gróf Kálnoki és báró Apor család tagjai szerepelnek. De a Mikeseknek és a gubernátornénak is mézespogácsával kedveskedtek, és sok esetben a pecsenye is ajándéknak számított. Az iratokból kiderül, hogy ekkor építik fel a városházát, e költségek is a malomszámadásokban jelennek meg, de létezett egy vakok háza is, amelynek időnként búzát juttattak. Valószínű, hogy az ilyen és hasonló kötelezettségek kielégítésére főzettek szaladsört, süttettek kenyeret. A búzán kívül termeltek hariskát, rozst, árpát, és szénát is kaszáltak. Pünkösdre egy köből búzát adtak a *becsületes tanácsnak* meg egy font túrot, avas szalonnát. Fizettek a város szolgájának fekete bundát és ugyancsak neki, harisnyaposztó csináltatására költöttek, de még azt is a malombéli jegyzőkönyvben tüntették fel, amikor a városi cigány házában megjavították az ajtaját. Amikor meghal a város kántorja, *avas szalonnáért és más szalonnáért* fizetnek 57 forintot. Bíró uram megválasztásakor a város népének az *usus* szerint két ejtel égett bort és akva vitát vásárolnak, kenyeret sütnék, sert főznek. „*A Generalis marhait hajtottak ide Vásárhelyre, az Katanának attunk Kenyeret, turót, sert... Szekeres mester Peter volt itt posta loért egj nap estig negy ejtel Bort... mikor az város zabját be szedtek az ispektoroknak attunk kenyeret bort, turót... Az czigány házába vettünk kemencze borító követ...*” A több alkalommal emlegetett cigány a kovácsmunkákat végezte városi alkalmazottként.

Az iratok közt 1746–1750 közti jelzéssel latin nyelvű malom-törvénytörvények is találhatóak.

Orgonát vásárolnak, tirókat toboroznak

1755-től a feljegyzések külalakra rendezettebbeké válnak, feltüntetik a hónapokat is. Így januárban az egykorinak nevezett szárazmalom is megjelenik a számadásban, amelyről a későbbi bejegyzésekből derül ki, hogy ez egy elhanyagolt régebbi építmény lehetett, és a zsindegy alatt meg volt égve. A száraz ősz láttán fogtak neki a felújításának. Ekkorra a város törvényes háza is használatba került, oda egy szekér fát vásároltak. Eközben a város szolgálja Szöcs

Mihály lett, és „*a bériben attunk [ez kihúzva] hogy a meg szorult marhájának szénát végyen véle.*” Februárban a *várbéli* javításokról tesznek költségbegyegyzést, de nem tudni, hogy ez a régi, 1834-ben leégett templom újjáépítése után, a ma is bástyaként emlegetett kiszögelésekre utalhat-e, vagy egy védőfallal ellátott templom létezésére.³⁰ Miután a régi városzolga elhunyt, helyébe Bolyó József lép. Májusban marhavész tör ki, hullnak az állatok, ezért a Katrosában tartott csordában a beteg állatokat elválasztják az egészségesektől, és az előbbieket őrzésére újabb pásztort szegődnek. „*A két első polgár uraimék a malom uttya ex fundamento építettett új cserefából való fákat faragtatván, költöttünk az nap ebédjeikre 15.*” Észrevehető, hogy egyre több latinból alkalmazott szót kezdenek használni: „*A két fő mester Emberek[ne]k a Magister dispositiojából Interve[n]tiojakra adtunk.*”

1756-ot írtak, amikor a malomra fordított költségek listáját az általános költségektől elválasztva, külön íveken kezdik vezetni. Az élelmiszerek közt első alkalommal írják le a közkenyér, főtt disznó sodor, házikenyér, seprő és gabona égettbor, vaj, tej és pálinka megnevezéseket. A malom-karbantartási elszámolásokról sok malomépítészeti kifejezést lehet begyűjteni: *komp, serpenyő, perpenca, malomkö felvétele a köpadra, hosszú szíj, garat, íjszeg, erős új hid, derékvas, jegelő vas.*

Ugyanakkor a mellékgazdaságra is odafigyelnek: „*A malomba vettünk két disznót a régi usus szerint hogy meg hizlaljuk azért attunk 3. és 33.*” Közben egy másik malmot is megemlítenek: „*A túlsó malomnak az alját a víz meg rontotta volt az tsövekekkel és kampakokkal erősen meg rakattuk elöl is.*” Legtöbb esetben a cigány javítja a malom vaseszközeit. Az időjárásról is találunk adatokat: „*a kemény tél miatt nem örömlhetvén...*”. Novemberben a templommal kapcsolatosan írják, hogy: „*Orgonát készitetven az Ecclesia a régi kántor helyett Orgonista kántor Succedalvan a Magistratus és Communitas egyezéséből.*”

Az 1758-as „*város szükségéire való költés*” januárban jelentős kiadásokkal indul, és ennek részleteiről egy mesélőbb kedvében levő, könnyen olvasható kézírással rendelkező malombírának köszönhetően sokat megtudhatunk, a korabeli gondolkodásmódról is. Jelesen, a katonának szánt ifjak meggyőzésének eszközeiről érdekes részletek derültek ki: „*tiró katonának mennek Brassóba, úti költségre 2 kenyér... Ezen tirók verbuválásakor a musikusoknak fizettünk 26.*” De közben: „*Egy tolvaj oláhot az uzoni tömlöcbe küldvén az T. Magistratus tömlöcz váltságba adtunk. 1.*”, és „*Az Városunkban levő mesteremberek classificatiojakkor 2 nap fáradván az T. Magistratus utoljára fáradságukra ötödfél kupa borra s kis kenyirre adtunk 30 krajcárt.*”

³⁰ CSÁKI Árpád 2012.

Márciusban *Szebenbe vitte Jantsó István a város tabelláit.*” Áprilisban folytatódik a verbuválás költségeinek számbavétele, amelynek egy része megérdemli a teljes szövegű közlést:

„1. Négy pár veres csizmáért négy tíró katonának nekiknek egyikét assentatiokor nem acceptálták: adtunk 5 forint 36.

2. Ezen promtitúdióból két rendben verbuvált tírók közül kettő rongyos lévén két viseltes nadrágért egy condráért, egy ingért, lábravalóért, adtunk 1 forint 26.

3. Két dolmányt egy holnapig viseltetvén két személyekkel, hogy inkább kaphassunk városunk részről katonákat vállallásért fizettünk. 34.

4. Egy pár csizmát, egy pár veres tresziliüst(?) egy nap viselvén két tíró éjjel és nappal tánczoltanak benne szakadásiért adtunk 15.

5. A promtitudoból ki állított egyik katonának számára vettünk egy zöld dolmányt minek hogy anélkül bé nem állott adtunk érette 1 forint 30.

6. Ezen tírónak egy viseltes bőr mejrevalót adtunk 30. krajcár.”

Továbbá a 9. pontban olvasható adat is érdekes: „Bagoj Kelemen nevű tírónak Assentátis után Brassóba adattatott pántlikára hajfonni és tsákó. 34.”

Ezen évben a molnár személye iránti tisztelet jelül: „Egy jó hasznos Molnára városunknak meghalván az Tízteletes Magistratus az papjait az el torozáskor egy veder borral meg tisztelte az árra leszen 48.”

**„adtunk ökegyelmeknek...
félelmes szíveknek meg vidimitására”**

Májusban a nagy árvíz megrontotta az oroszfalvi hidat, ez is költséget vont maga után, nemkülönben Mikes Antal gróf, aki „Példa nélküli Tolvajok” ellen puskaport csináltatott a városban, és nem fizette ki az árát. Júniusban bíró uramat Szebenbe szólítja a kötelesség. Ekkor László András „uram kortsmája iránt” is intézkedett. Hazatértek hoz „egy kötés és 2 kontz szebeni papírost”, szintén a malom-költségvetés terhére. A Katrosán átvezető úttal kapcsolatban elképzelhető, hogy ennek rossz állapota miatt szolgálnak kártérítéssel: „Méltóságos ítélőmester Endes Miklós úr hintaja megbomolván midőn városunkban általment és négy lábbeli patkó szeg a Kászon retén levő köves úton elhullott adtunk patkószegért 9” forintot. Októberben: „A tatár hírkor a Szent György követek jövén bíró uramhoz hír tudakozódni, tiszt uram parancsolatjából adtunk ökegyelmeknek fáradságok meg enyhítésirefélelmes szíveknek meg vidimitására egy kupa bort 10 és fél krajcárért.” A szolgáltatásokért a helybelieknek is legtöbb esetben terménnyel fizetnek, ezeket a terményeket részben szintén helyiektől vásárolják meg, de pénzbeli fizetésre is van példa: „Gróf gubernátorunk

őexcellenciája számára Háromszékről vadbúsokat kivívó szekeresnek adunk 3 forint 20 krajcárt.” Egy másik helytörténeti feljegyzés így szól: „Az 12 tízesek számára osztottunk az régi usus szerint a ti. magistratus parancsolatjából tízedesek[ként] 9 forint 36 krajcárt.” Az időjárásról: „erős hideg lévén”, jegelő embereket küldtek, mert nem forgott a malomkerék. Következő év áprilisában meg „rend felett árvíz” miatt rongálódott meg a malom. Mindezek költséggel járnak, a malombírák meg intézkednek a pénzbeli fizetés felől vagy élelmiszer biztosításával. A javításokkor Barabásnéhoz embereket küldtek, hogy figyelmeztessék, „az új gátat magassan fel ne vitesse” a munkálatok idején. Ez a bejegyzés egy másik, magántulajdonban lévő malom jelenlétére utalhat. Majd év vége felé a „felette való nagy szárazság” miatt rendbetetik a szárazmalmot is. Ugyanebben az évben jegyzi a malombíra a következő elszámolandó tételt is: „Itt Bíró Uram parancsolatjára attunk a Ketskés havassa ellen lévő inspektionak ki váltásáért” árpakását ebédre és a börtösöknek köleskását. Majd megtoldja: „olajt vettünk beleje.” Kiderül a sorokból, hogy a városban többen is foglalkoztak élelmiszer-készítéssel és -eladással, de az ehhez való nyersanyagok egy részét a malom részéről adják. Néha azoknak a személyeknek a neve is megjelenik, akiktől vásárolnak bort, kenyeret, pecsenyét, mézespogácsát.

1764-ben egy bejegyzés arról szól, hogy a város halászaik pálinkát vásárolnak, hogy a hideg ellenére is fogjanak halat a generális érkezésére. Parasztkemencét rakattak a strázsamesternek, a városházát meg elfoglalta a kapitány úr „kvartélynak. Ramotsa aljából a Siskovits generális konyhájára kételenségből adtunk... A kapitány urnak tyukolat építetvén... Szöts Jakabnak a város házabéli kemencéknek fődöt rakván, új téglából egy fűtő kemencét... Az üvegesnek, hogy a Hankó Miklós házára és az hadnagy számára ablakot rakott a tányérokna summája 140 a magistratus parancsolatjából kételenségből mint hogy keményen parancsolt a hadnagy... Bé vett rendtartás szerént az exameni alkalmatosság szerint hozattunk egy veder bort a tiszteletes rektort segíteni véle... fenyő vesszöböl kert a kapitány urnak... a kapitány tyukolja deszkázó és tornácát építő 14 mestereknek... a városház foldozására vettek 100 zsendelyszeget... Szász Jánosnak fizettek mert háza másra rendben törvény ház volt... A börtösök[ne]k turót vacsorájokra. A Szabó Mester embere[ne]k számokra vettünk egy másfél öles hosszú asztalt Nagy Miklóstól hirtelenséggel... Az ecclesia téglájából rakattak a quarantelyházaknak kemencét és meszet is tőlük másfél ezer téglá... Tizenkét tiznek adtunk szokás szerént tízedes tételekre utcak[na]k, hidak[na]k és árkok procuratciojára és építésére ujításokra egy egy rénes forintot.”

Ezután, hónapokra lebontva, megjelenik a városi malomnak szükségleteire való költségek felsorolása: „*molnárunk el elimináltatott, ezért vigyázzókat Kellelt fizetni.*” Ezt követően külön tételként jelennek meg a bevételekről való elszámolások is. Így megtudhatjuk, hogy nem csak a gabonavámból, sörfőzésből és sertéshízlalásból gazdálkodtak. Eladtak egy csikót, a második bikát is áruba bocsátják, akárcsak az általuk készített szénát, vagy a csorda bejövele után a kecsketejet árendáltatták, és nevezetesen a „*Nagy Ferecz ablaka alatt levő jószágot*”. Az élénk kereskedelemre több bizonyíték is olvasható: szekerest fogadnak a vásárokbá, a városi gabonát eladó megbízókat küldenek, ezeknek útiköltséget és szállást fizetnek. Amikor hazatérnek, megvendégelik őket. Egy ilyen útról térhetett vissza a „*Fő uram is*”, aki „*a két bika árrát el adva vásárbírák atyámfiaiának*” elszámolt a keresettel. „*Megtámadván a szárazpataki jobbágyok városunk[na]k erdőpásztorát mely dologért inquisitio perogáltatván az inquisitorial redactorérét adtunk... A leánygyermek examentire biro uram parantsolatjából attunk egy véka tisztá buzát. A postra való kalibának meg tsinálására parantsolatnak a militaris tiszt urak 12 embereket rendelni.*” A számadások végén: „*Magunk³¹ esztendőre való fizetésünk 12. Összköltség 284,31.*”

1769-ben „*Bíró uramnál esztendeig hogy a törvénytételnek és egyéb konfliktusra szálást adott mint hogy az város házát az militaris tiszt urak el fogtak*”, ezért is fizetnek.

1773-ban „*A comandora élést vivő szekerek[ne] k biro uram korsmájából három ejtel bort töltöttünk. M[él]t[oságo]s L . Baro Sz[en]tkereszti ur eö N[agy] sága városunk s eclesiánk nagy patronusa lévén két pár igen szép pogátsákkal discretizálta biro uram városunk neve alatt.*” (Az ára ki van húzva.) Megemlíti a toronyóra, víztartó szekerek előkészítését rendeli el a *militia* tiszt, és a pityókát kiásó személyeknek fizetnek. Megtudjuk, hogy Nagy Mózesné és Nagy Pálné „*pityókás kenyér sütő asszonyok*”. Az „*oláh papnak két szál 2 öles deszkákért erogaltunk.*” József császár erdélyi látogatására való készülődés nyomait is tartalmazza a jegyzőkönyv: „*Ugyan a felséges császár szállásán vagy is a Szöcs Dávid uram házának külső ajtaján lévő gráditsnak mégműveltetésére való létz széget nagy okért Szöcs István urtól vásárlottuk... A felséges császár számára készült konyha nem itéltetvén elegendő nagyságúnak Mél[to]ságos obester és a kpitány gr. Eö N[a]ssagától parantsoltak még más konyhát is a másnak végibe tsináltatni és mindeneknek egj egj különös*

kamarát melyre ismét vásároltunk 34 szál kovásznai deszkát 3 krajzárjával fizetvén szálának meg az árát. ...a budi vagy árnyékszéket székel cadet uram elvitte. A harmadik biro Szöts Sámuel uramnál vagyon.”

1777-ben bejegyzik az elszámolás rovatba, hogy az örményektől bevett vásárvámként egy esztendő alatt *perceptált* 120 forint 54 krajcár és fél jövedelem volt.³² Ebből „*a város szükségére militaris tiszt urak quartélyaira, hadnagy úr istálójára és egyébre*” 78 forint 42 és fél krajcárt költöttek. Ekkor az elmaradt fizetéseket is kiegyenlítették. Ami maradt, azt a „*domestia casába bé tettem*”, jegyzi meg a malombíra. A bevételek közt szerepel még a „*hidi bér Veres Józseftől... a majori házból Veres Jánostól, pityókás helyért adtak az arendások.*” Vagy hiányosak az iratok, vagy nem vezették napra készen, de csak 1778-ban jegyzik le, hogy valamikor az előtte való években 1 font puskaport vásároltak „*a sáska kergetéskor*”. Az idővel egyre részletesebbé váló, dátummal megjelölt beszámolókból megtudhatjuk, hogy ugyanazon évben megjavítják a városkapukat, amelyhez a kovács munkájára is szükség volt, ezért 3 véka kalácslisztet adnak a mesterembernek, akiről tudjuk, hogy cigány, és a szokásos bére mellett több alkalommal is kap ráadást, ugyanakkor kvártélyát is a város fizeti. Ilyen kapuk voltak a város Torja, a Kászonok, Oroszfa, Szentkatolna felőli kijáratánál, vagyis az összes városba bejövő utak mentén, ahol örök szolgáltak. „*A városnak egyik bikáját, mert öklelős volt, kivágattam*”, írja a megbízott malombíró, de eladtak egy malomkővet is, meg a pityókahelyért ismét bevételek voltak. Érdekes példa a mesterségnévre és egyben a lakóhelyre utaló név: „*Kovácsszeri Kovács Istvántól két kantai házaknak béréből*”.

1780-ban a „*város füvinél való mocsáros helyek*” és a bolt árendája szerepel. 1781-ben a város két *certificato* iratot küldött, két malomra, Szebenbe. 1782-ben „*káplárokkal és inspectorokkal mentek a Jakabfalviakra interpretálni, mert a tilalmas cserében pusztítottak.*” Vásároltak egy városbikát. A Tanoroknál kaput csináltattak, és megvaszták, a tanuló házért fizettek meg a „*compani ládájának vasasásáért és láda tsinálásért*”. A „*város kostyát behozatták*”, megjavították az *exercirozó ház* kéményét, és vásároltak fél font vasat a tiszt urak parancsolatjára. Költöttek a „*főstrázsa mester fütőjére és kvártélyára, a hadnagy úr istálójában jászolnak való deszkákat*” vettek, de a főstrázsamester bérelt házában ablakfoldozását is a város fizette. A feljegyzésből kiderül az is, hogy: „*A magyar lány oskolát tanító mesternek egyszersmint orgonistának*” 17 forint 36 krajcár értékű terményt ajándékoztak

³¹ Mindig 2 személy a malombíra, rendszerint évenként cserélődnek, de vannak olyanok is, akik több rendben folyamatosan vagy időnként ismét megjelennek az iratokban.

³² „*Anno 1712 Die 27. 8bris. Látván az örmények között a sátor*

hely felett való nagy egyenetlenséget, itt Kézdi Vásárhelyi piacon a mézárszék végében, az itt való kufárok hátok megett osztottam fel...” (SÁL, Fond 20, Inv. 4, nr. 19, 335.)

karácsonyi ünnepre, míg a városszolgának 4 forint 12 krajcár értékben adtak gabonát, de az ajándékozás húsvétkor és pünkösdkor is szokásban volt. Ilyen alkalmakkor az órásnak, a harangozónak, a város kovácsának, szolgájának is járt a termény formában adott felülfizetés. Ugyancsak megemlítik a *magyar oskolamestert* is. A malom részére szükséges költsékek a legrészletesebbek, olyannyira, hogy ezekből akár rekonstruálni is lehetne a malom technikai szerkezetét. De a malomra jellemző kereskedői szellemről is érzékeny részleteket árulnak el: „Négy vigyázó személyiket be esküdvén, hogy akik idegen malomba visznek azokat ki adják”, erre az egyezsége a magistratus hozott három kupa bort. Márciusban a malom elejét és a zsilipeket a víz elszaggatta, ezért három molnárt kiküldtek revízióra, nekik is jutalom járt. Különben a legkisebb közösségi munkákért, apró figyelmességekért is fizettek, a pohár bor, a kenyér, néhány krajcár mindig kijárt azoknak, akik úgymond szívességet tettek a városnak vagy a malomnak. A gát helyreállításakor nagyszámú napszámot mozgósítottak, ilyenkor nagyobb mennyiségben fogyott a bor, sör és a pecsenye. Ilyen alkalom volt, amikor a fővenyhez szekereket fizettek, hogy a gátat *megfövényezzék*, de ilyen egész napos munkálatoknál az étkeztetést is biztosították. Rendszerint a városi lakosoktól szerezték be a húst, a kenyeret és az italt. Az iratcsoport egyik utolsó bejegyzése éppen egy ilyen malombeli költség listával fejeződik be, amikor a malom feljavítása után Sebesi József keresztet tett a tetőre, ezért is bort kapott.

Következtetés

Amint a részletekből kibontakozik, a város javát szolgáló tevékenységeket a malom jövedelméből állják, vagy a magisztrátus tagjai és a városbíró által biztosított városi terményeladásokból származó egyéb bevételekből finanszírozzák. Eközben folyamatosan javítják a malomépületet, a katonai szállásokat, és építkeznek a város javára. Ahogyan az időben előre haladunk, a malom körüli munkálatokról és szolgáltatásokról egyre gazdagabb és részletesebb leírásokkal találkozhatunk. Eszerint a város malmát a város gazdasági intézményeként határozhatjuk meg, de a városi gazdálkodás többi területéről szóló összefü-

gő gazdasági iratok hiányában nem tudhatjuk, hogy milyen mértékű a jelentősége, csak gyaníthatjuk, hogy az egyik legfontosabb a 18. század során. Ezt a helyzetet így fogalmazta meg az 1773-as új esztendő indító soraiban a malombírák egyike: „*Mi Benkő Bálint és Szöcs József választattunk a Kézdi-Vásárhelyi Comunitástól és a Tiszteletes Magistratustól Malombíró Hivatalra mellynek alkalmatosságával adjuraltattunk azon malomnak és esztendő el főjása alatt azon malomba gyűlendő vámnak kiosztására es árának megtakarítására, hasonlóképpen a város és malom szükségére meg kívántató költségek[ne]k bona fide et conscientia fel jegyzésikre...*”

A költséglisták külön értéke azok táplálkozástörténeti bejegyzései, az alapélelmiszerek időbeni megjelenése és diverzifikálódása, mivel ebből az időszakból viszonylag kevés adattal rendelkezünk a köznép étkezését illetően. Külön kiemelendő a 19. század során Erdély-szerte ismertté vált kézdivásárhelyi székely pogácsa elődjének, a mézespogácsának a gyakori emlegetése, amely a jegyzőkönyvek szerint értékes ajándékul szolgált: csak kiemelt alkalmakra, magas rangú személyeknek kedveskedtek vele. Ezeket különböző asszonyoktól vásárolták, tehát többen is értettek az elkészítéséhez. Mivel méret szerint szabták meg az árát, időnként szép vagy nagy jelzővel is illették, feltehető, hogy ekkorra már kialakult piaci ára volt, és ami még figyelemreméltóbb: gyakran küldik ajándékba a Brassóban és Szebenben székelő magas katonai vezetőknek. A szakirodalom hajlik arra, hogy az erdélyi mézespogácsa szász hatásra honosodott meg Erdélyben, de eszerint feltételezhető, hogy a kézdivásárhelyi változata már olyan fejlettségi szintet mutatott, hogy megfelelt az úri igényeknek is.

A részinformációkból levonható következtetésekről elmondható, hogy a malombírák jegyzőkönyveiből élénk városi életkép bontakozik ki, amelynek fenntartásában a köznép is kiveszi a részét, a nevet is több esetben megtaláljuk a jegyzőkönyvekben. A tisztségviselők, a várossal kapcsolatban levő katonai vezetők, a környékbeli nemesek nevét is feljegyzik, így a személynevek és funkciók részletes feldolgozására is alkalmas dokumentumról van szó. A személynevek mellett a vásárolt termények és eszközök ára külön figyelmet érdemel, a kor gazdasági viszonyairól is értékes adatokkal szolgálhat.

Levéltári források

Romániai Országos Levéltár Kovászna Megyei Irodája, Sepsiszentgyörgy – Arhivele Naționale ale României Biroul Județean Covasna, Sf. Gheorghe (Sepsiszentgyörgyi állami levéltár – SÁL)

Fond 20: *Kézdivásárhely város iratai*

– Inv. 4, nr. 19: *Kézdivásárhely városának törvényes könyve 1703-al kezdődően*

– Inv. 9, nr. 35: *Malominspektorok számadásai (1733–1754)*

– Inv. 9, nr. 36: *Malominspektorok számadásai (1755–1785)*

Irodalom

EMSzT, XI, 2002 = *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*, XI, Erdélyi Múzeum-Egyesület – Akadémiai, Kolozsvár–Budapest, 2002.

MM 1894 = *Magyarország Malomipara 1894-ben*, Magyar Statisztikai Közlemények Új folyam XIII., Országos M. Kir. Statisztikai Hivatal, Budapest, 1896.

*

BALÁZS György

1995 *Élőerővel működő malmok* (kandidátusi értekezés), Budapest.

BENKŐ József

2014 *Erdély*, Székely Nemzeti Múzeum – Tortoma Kiadó, Sepsiszentgyörgy–Barótt [2016].

COROI Artúr

2013 Adalékok Kézdivásárhely és vidéke kapcsolataihoz a 15–20. században, *Acta Siculica 2012–2013*, 483–511.

PESTY Frigyes

2012 *Pesty Frigyes helynévgyűjteménye 1864–1865 – Székelyföld és térsége*, I (közlett. Csáki Árpád et alii), Országos Széchényi Könyvtár – Székely Nemzeti Múzeum, Budapest–Sepsiszentgyörgy.

CSÁKI Árpád

2012 *A kézdivásárhelyi református templom (Híres helyek 3.)*, Tortoma, Barót.

FRECSKAY János

1912 *Mesterségek szótára*, I–II, Budapest.

HANTZ Péter – POZSONY Ferenc – FÜREDER Balázs

2014 *Kürtöskalács. A világ minden táján ismert székely-magyar sütemény*, Háromszék Vármegye, Sepsiszentgyörgy.

JEKELFALUSSY József

1885 *Magyarország malomipara az 1885 év elején*, Országos M. Kir. Statisztikai Hivatal, Budapest.

K. NÉMETH András – MÁTÉ Gábor

2014 Szempontok és példák a középkori eredetű malmok és malomhelyek folytonosságának vizsgálatához. Kapos és a Völgység-patak vízgyűjtője, in: *Középkori elemek a középkori anyagi kultúrában (Tanulmányok a Kárpát-medence anyagi kultúrája köréből I.)*; szerk. Báti Anikó, Csoma Zsigmond), Agroinform, 47–68.

KISBÁN Eszter

1997 Étkezések, ételek – új formák és intézmények az újkori magyar táplálkozáskultúrában, in: *A táplálkozáskultúra változatai a 18–20. században* (szerk. Romsics Imre – Kisbán Eszter), Viski Károly Múzeum, Kalocsa.

KOZMA Ferenc

1879 *A Székelyföld közgazdasági és közmívelődési állapota*, Székely Művelődési és Közgazdasági Egylet, Budapest.

LAMBRECHT Kálmán

1915 *A magyar malmok könyve (Iparosok olvasótára XXI.)*, Budapest.

MÁRTON László

2003 *Vízimalmok Erdélyben. Kis technikátörténet*, Pallas-Akadémia, Csíkszereda.

OSVÁTH Gábor Dániel

1999 Malmok, molnárok, örletők Csernátonban, *Acta (Siculica) 1998/2*, 225–264.

2011 *Patakmalomok a Kárpát-medence keleti felében*, Terc, Budapest.

PÁL-ANTAL Sándor

2009 Háromszéki mezővárosok a 18. század elején, *Acta Siculica 2009*, 291–304.

PONGRÁCZ Pál

1957 *A mezőgazdasági jellegű ipari építészet műemlékei. A malmok (Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem Tudományos Közleményei, III/3)*, Budapest.

1967 *Régi malomépítészet*, Műszaki, Budapest.

RAPAICS Raymund

1934 *A kenyér és táplálékot szolgáltató növényeink története (Népszerű Természettudományi Könyvtár 16.)*, Kir. M. Természettudományi Társulat, Budapest.

RHÉDEI Ferenc

1824 *Új találmány mellyel a malmokban a gabonából a vám...* Marosvásárhely.

SISKA József

1986 A falu és mezőváros ellátásában jelentős kézművesség nyersanyag-előállító és -feldolgozó munkája. Malmok, molnárság, sütő- vagy pékmesterség, in: *Magyar Néprajz*, III, *Kézművesség* (szerk. Paládi-Kovács Attila), Akadémiai, Budapest.

2006 Bodroközi malmok, *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, XLV, 481–497.

TAKÁTS Sándor

1907 A magyar malom, *Századok*, 1907, 143–160, 236–249.

TARISZNYÁS Márton

1982 *Gyergyó történeti néprajza*, Kriterion, Bukarest.

VAJKAI Zsófia

1983 Malomtípusok és molnármesterség a XIX. századi Magyarországon, *A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1981–1983*, 349–369.

Date de istorie locală și istoria alimentației în registrele contabile ale morii orașului Târgu Secuiesc din secolul al XVIII-lea

(Rezumat)

Moara orașului reprezenta o întreprindere a orașului. În lipsa unor documente cuprinzătoare privind întreaga activitate economică a orașului Târgu Secuiesc, nu putem evalua importanța relativă a morii în contextul respectiv, dar pare una din cele mai importante instituții economice din sec. al XVIII-lea. Socotelile juzilor de moară indică o viață comunitară intensă. De multe ori acestea consemnează atât numele persoanelor implicate, cât și funcțiile conducătorilor civili, ale ofițerilor militari, ale nobililor din zonă, chiar ale unor oameni de rând, astfel încât aceste documente de arhivă oferă posibilitatea unei prelucrări prosopografice amănunțite. Prețul produselor și al mijloacelor de producție înregistrate furnizează pe de altă parte date valoroase privind relațiile economice din această epocă.

Data on Local History and the History of Nutrition in the 18th Century Accounts of the Kézdivásárhely (Târgu Secuiesc) Mill

(Abstract)

Its mill can be defined as an economic institution of a town. In the case of Kézdivásárhely, given the lack of documents that could give a comprehensive picture of the local economy, it is difficult to assess the relative significance of the mill, but it would appear that it was among the most important institutions of this kind during the 18th century. The protocols of the officials in charge of it paint a vivid picture of the town. Often enough, alongside the events themselves, these protocols record the names and functions of their participants as well, be them dignitaries, military officers, members of the local nobility or, at times, even the common populace, these archive sources are capable of providing ample amounts of data for in-depth prosopographical research. The recorded prices of products and means of production alike can likewise offer a valuable insight into the economic climate of the period.